

ערביי 48: השלד שבארון 'תהליך השלום'

יהודה שנהב¹

מזה כשני עשורים מבקשים השמאל והמרכז הישראליים, בתמיכה בינלאומית מסיבית, לממש את פתרון שתי המדינות, ישראל ופלסטין, על בסיס הקו הירוק – על גרסאותיו 'הפרדה', 'תיקוני גבול', 'עם/בלי גושי התנחלויות' -- כמסמן טריטוריאלי של סוף הסכסוך. אבל בעוד שהרעיון של שתי מדינות מתרוצץ בבירות אירופה ובצפון אמריקה כפתרון מפתה, בפרקטיקה הפוליטית הוא נותר סיסמא ריקה מתוכן של ממש. בפועל, כל הוועידות והסכמי השלום הספקטקולריים – מאוסלו דרך קמפ דייוויד, שיחות טאבה וועידת אנאפוליס – כשלו. ההסבר לכישלונות אלה, בקרב היהודים, הוא כי אין פרטנר פלסטיני לסיום הסכסוך. אני גורס ש'שיח השלום' נמצא במבוי סתום לא בשל העדר פרטנר פלסטיני אלא בשל תפיסת המשטר הישראלי, שמובילה פעם אחר פעם לדיון עקר.

תפיסת משטר זו גורסת כי מדינת הלאום היהודית צריכה להחזיק מונופול אקסקלוסיבי על טריטוריה ועל אמצעי האלימות שבתוכה. משטר זה נזקק לכלים דכאניים וביניהם מצב חירום מתמשך על מנת להבטיח הומוגניות של זהות לאומית יהודית על מרחב טריטוריאלי נקי מפלסטינים בעלי זהות קולקטיבית. זו הייתה המחשבה שעמדה בבסיס הקמת המדינה היהודית וזו הסיבה שבעטיה תמשך מלחמת החורמה בערביי 48 אשר ישאפו לזהות עצמאית. משטר כזה אינו יכול להיות דמוקרטי.

ערביי 48 הינם הבלם האולטימטיבי לכינונה של צורת משטר זו, משום שהם משמשים תזכורת חוזרת לשלד שהיא מחזיקה בארון: הטיהור האתני של פלסטין בשנת 1948. העובדה שטיהור הטריטוריה הריבונית היהודית (באמצעות גירוש, הפחדה או הברחה של פלסטינים) לא הושלם הותירה את הפלסטינים בישראל כעדות נוקבת על אופייה הלא דמוקרטי של הריבונות הישראלית. גם אם הנרטיבים ההיסטוריים ביחס לפעולות אילו מורכבים, אין עוררין על כך שהמדינה הריבונית הישראלית מנעה את שיבת הפליטים לאחר המלחמה, והחרימה את קרקעות הפלסטינים ורכושם על מנת לכוון ריבונות טריטוריאלי אקסקלוסיבי לקולקטיב היהודי. בתוך מודל משטרי כזה אין מקום לקיומה של זהות קולקטיבית פלסטינית, והראיה היא כי ערביי 48 מעולם לא נתפסו כפרטנרים לתהליכי השלום למיניהם. הם נתפסים במסגרת פרדיגמה זו כנתינים של המדינה היהודית, או כנספחים לסכסוך, אבל אף פעם לא כשחקנים מרכזיים בו.

על מנת להתמודד עם האנומליות המשטריות הללו יש לכוון את שנת 1948 כנקודת המפנה בתולדות הסכסוך ולשלול את פרדיגמת 67 שרואה בכיבושים בגדה המערבית ועזה ב-67 את הסוגיה המרכזית שלו. פרדיגמת 67 משמשת בעיקר את האינטרסים של אליטות ליברליות יהודיות, והיא מפיצה את האשליה שישראל הינה דמוקרטיה שסרחה בשל תאונה היסטורית מצערת בשנת 1967 וכי היא תחזור לתיקונה לאחר "סיום הכיבוש". בכך מטשטשת פרדיגמת 67 את יסודות הטיהור האתני עליו מבוסס המשטר הישראלי.

השלד שמוחזק בארון אינו רק הטיהור האתני, הפקעת האדמות, הגירוש, מחיקת הכפרים והערים, או עיצוב הנרטיב ההיסטוריוגרפי על מנת להצדיק את כל אילו. הוא מתגלם בתורת המדינה של המשטר. זוהי תורה אלימה שהתוותה את כל תפיסות השלום והמלחמה, ושאחראית במידה רבה לשפיכות הדמים המתמשכת. הסכנה המרכזית שטמונה בה, גם ליהודים עצמם, היא המחשבה שניתן לייצר הומוגניות של זהות לאומית-אתנית על פני מרחב טריטוריאלי סגור הרמטית. עם השלד הזה תצטרך ישראל 'היהודית והדמוקרטית' להתמודד על מנת לייצר תיאוריה פוליטית חדשה שאינה מבוססת על מצב חירום מתמשך, על נישול או על דיכוי פוליטי.

¹ הדברים המובאים כאן מבוססים על הספר *במלכות הקו הירוק*, תל-אביב: הוצאת עם עובד 2010, שעומד להתפרסם בקרוב בערבית (*مصيدة الخط الأخضر*) ובאנגלית (*Entrapped by the Green Line*).

תיאוריה פוליטית יהודית חדשה חייבת לחזור ל-48 כנקודה ארכימדית למחשבה על הסכסוך. בניגוד לשיח השלום אשר הוציא את ערביי 48 מחוץ למשוואת הסכסוך, יש לחזור למשא ומתן עם ערביי 48, כמו גם עם הפלסטינים בכלל (לרבות אילו שבמחנות הפליטים), על הגדרת הריבונות במתכונת חדשה. הנחת היסוד שלי היא שחלוקת הארץ לשתי יחידות מדיניות שחומת הפרדה חוצצת ביניהם אינה אפשרית, אינה מוסרית והיא הרסנית מבחינה פוליטית, גיאוגרפית, כלכלית, אזרחית ודתית.

במקום ריבונות כמונופול אקסקלוסיבי על טריטוריה וזהות לאומית במתכונת הסכמי וסטפאליה של אמצע המאה ה-17, אני מציע לחשוב על ריבונות פוסט-ווסטפאלית. עיקרון היסוד שלה הוא שריבונות היא פרקטיקה מחוררת, בלתי רציפה ומרובה. היא מניחה את קיומן של ריבונויות צולבות ומשותפות המתארגנות באופן מורכב בספירות שונות של הקיום במרחב משותף. במסגרת מודל כזה של ריבונות פוסט-ווסטפאלית יצטרכו היהודים לוותר על פריבילגיות שהושגו באלימות של הריבון החדש בשנת 1948, ובעשרות השנים שאחר כך, לטובת מבנה פוליטי מבוזר, נזיל וצודק יותר. מבנה כזה ייקח בחשבון לא רק את הסכסוך בין יהודים ופלסטינים אלא גם את הפערים העצומים בין יהודים על רקע אתני, דתי ומעמדי -- ויצריך שינוי רדיקלי במשטר הקרקעות בישראל. למשל, יהודים ליברלים החיים בתל אביב ונמנים על המעמדות הפריבילגיים יצטרך לתרום את חלקם לפתרון הסכסוך, בדיוק כמו תושבי ההתנחלויות העניים באריאל או מעלה אדומים. בתוך מבנה פוליטי כזה של ביזור הריבונות ופתיחת המרחב ניתן יהיה לאפשר את שיבת הפליטים הפלסטינים לא כרעיון סמבולי של הכרה בעוולות, אלא כפעולה פוליטית שיש לממשה. רעיון השיבה יתבסס אומנם על הגיאוגרפיה של המרחב לפני המלחמה (48) כמתווה מוסרי, אולם באותה עת עצמה יקפיד שהעוול המוסרי והפוליטי לא יתוקן באמצעות עוולות חדשות. רק בתוך מבנה ריבוני כזה ניתן יהיה להבטיח גם את זכויותיהם של היהודים במרחב.